

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE BUCUREȘTI

DOMENIUL FUNDAMENTAL ARTE

DOMENIUL DE DOCTORAT ARTE VIZUALE

GRAFICA DE CARTE

*Observații despre limita între artistic, funcțional, tehnic
la cartea tipărită în perioada contemporană*

Despre impactul social al graficii de carte

REZUMAT

DOCTORAND

CARLA DUSCHKA

Cuprins

Motivație / 4

Sursele / 5

Cartea ca vehicul cultural. Rolul actual al cărții tipărite / 7

Grafica de carte implică responsabilitate socială / 9

I. Cartea tipărită: definiție, descriere, scurt istoric / 12

Preambul / 12

Definiție / 13

Scrierea. Suporturi / 14

Hârtia și tiparul cu litere mobile: următoarele
momente importante pentru evoluția cărții / 16

Dezvoltarea tiparului / 19

Linotipul. Monotipul / 20

Procedeul offset / 22

Progresul tehnic rapid versus calități estetice și funcționalitate. Reacții / 25

Nevoia de organizare, primele intervenții asupra textelor; titlu și colofon / 26

Momente cheie în dezvoltarea literelor. Definiții, clarificarea unor termeni / 32

Clasificare a tipurilor de literă latină – scurt rezumat / 38

Anatomia literei / 39

Caracter, font, familie de litere... câteva clarificări / 40

Excurs / 41

II. Conținutul cărții: structură, ierarhie, organizare / 46

– Cunoașterea conținutului / 47

– Stabilirea formatului / 47

– Căutarea tipului de hârtie / 48

– Structura; repartizarea informației; alcătuirea unui concept vizual / 51

– Layout-ul, oglinda paginii / 51

Despre proporții la oglinda paginii / 58

– Stabilirea literei și a caracterelor potrivite / 63

Macro- și microtipografia / 65

Importanța spațiului alb / 67

Evidențierile în text / 70

Cum citim? / 74

– Coperta și tipul de legătură / 76

Tipuri de copertă. Câteva idei despre legătură / 78

– Alte finisări / 81

III. Considerații asupra conceptului și a valorii artistice / 83

În grafician converg homo ludens, homo faber și homo sapiens / 84

Controversata valoare artistică / 89

IV. Layout și ilustrație în cărțile educative pentru primii ani de școală

– o perspectivă vizuală și teoretică. Situația manualelor românești / 93

Precizări despre context / 93

Manualele școlare contemporane / 93

Surse / 94

Analize în spațiul public / 94

Forma fără fond. Fondul fără formă / 95

Problemele identificate / 96

Câteva exemple externe / 107

Declinul editurilor românești cu tradiție / 122

Privire comparativă prezent-trecut / 123

Importanța competițiilor de specialitate / 123

Calitatea produselor vechi față de cele actuale / 124

Ilustrațiile din manualele actuale / 131

Despre decalajul dintre instruirea limbajului și instruirea vizuală / 136

Infograficele: nou mod de vizualizare, citire, ilustrare / 138

Completare privind situația manualelor românești în contextul
posibilei introduceri a manualului unic / 140

V. Concluzii / 144

Cartea – cercetare personală / 147

Bibliografie / 156

Cuvinte cheie

design de carte, grafică editorială, istoria cărții, istoria tiparului, elementele cărții, structură, layout, litera și elementele ei, clasificarea tipurilor de literă, tipografie, macrotipografie, microtipografie, coperta, ilustrația non-ficțională, cărți educaționale, manuale școlare, ilustrația românească, cele mai frumoase cărți, școala germană de carte, grafica românească în anii 60-70, instruirea limbajului, instruirea vizuală, cultura vizuală, educația artistică la copii

Rezumat

Lucrarea se dorește o sinteză a câtorva lucruri fundamentale care țin de o abordare profesionistă în designul de carte și începe cu un argument în favoarea cărții tipărite pentru care încă există public. Cu atât mai mult cu cât noile tehnologii preiau astăzi o parte considerabilă a informației, e important să conștientizăm cum arată volumele tipărite cu care încă ne înconjurăm. Este amintită în acest sens responsabilitatea socială a graficianului – un subiect sensibil în ce privește piața românească de carte.

Dacă descoperirea tiparului cu tot ce a implicat ulterior a funcționat ca un accelerador, astăzi cartea pare mai degrabă un element static spre deosebire de tehnica digitală actuală și de noile metode de comunicare.

Cercetarea se referă mai ales la ediții de uz general, nu la lucrări artistice, excepționale. Este analizat cazul concret al manualelor școlare românești actuale din punct de vedere al layoutului dar și al ilustrațiilor.

Dacă în cazul albumelor de artă, al unor ediții aniversare sau al publicațiilor unor muzee este de așteptat o abordare grafică specială, cu atât mai mult este apreciată paginarea corectă și inteligentă a unei cărți pentru uzul general.

Sursele bibliografice și multe referințe vizuale provin în mare parte din spațiul german. Este o zonă pe care am cunoscut-o și am aprofundat-o în mod direct în timpul studiilor postuniversitare, și pe care am urmărit-o constant de atunci încolo.

Primul capitol este unul introductiv care cuprinde definiția obiectului carte și un scurt istoric al cărții tipărite. Sunt menționate date despre dezvoltarea scrierii și a suporturilor, despre hârtie ca factor principal în dezvoltarea cărții. Mijlocul secolului al XV-lea marchează al doilea moment fundamental: tiparul cu litere mobile, contribuția majoră a lui Gutenberg. Capitolul prezintă în continuare principalele tehnici de imprimare.

Se poate sintetiza astfel sec. XII-XIII: apariția hârtiei în Europa – jumătatea sec. XV: momentul Gutenberg – final de secol XIX: momentul Mergenthaler (lino-tipul) – început de secol XX: tiparul offset – a doua jumătate a sec. XX: apariția computerului, prelucrarea digitală a informației – sec. XXI: tiparul digital. Și se adaugă cartea electronică, o direcție separată deocamdată.

Tot ce s-a întâmplat începând cu sec. al XIX a fost direct influențat și de apariția fotografiei.

Este amintită și tehnica collotype (*Lichtdruck*) care încă este cea care permite cea mai fidelă reproducere – foarte sensibilă și costisitoare, este rezervată unor ediții rare, speciale și mai funcționează în doar câteva ateliere în întreaga lume.

Un alt subcapitol prezintă aspecte ale organizării cărții și textelor, apărute fi-resc în funcție de utilizare și lectură: numerotarea paginilor, titlul, colofonul, semne de punctuație, alinierea rândurilor.

Urmează secțiunea dedicată momentelor importante în dezvoltarea literelor. După reamintirea istoricului formelor literelor, găsim un scurt rezumat al clasificării caracterelor latine folosite astăzi. Sunt prezentate clar principalele diferențe de formă. Mai departe, secțiunea intitulată „Anatomia literei” prezintă toate elementele unui semn, urmată fiind de clarificarea unor termeni: font, caracter, familie de litere.

Capitolul se încheie cu un excurs dedicat termenului *tipografie*, înțeles astăzi (în Occident mai ales) ca artă a aranjării textului, ca domeniu distinct responsabil cu aspectul textului pe pagina tipărită dar și ca artă a conceperii și realizării literelor.

Capitolul al II-lea enumeră și analizează toate etapele lucrului la o carte, de la materialul brut, la obiectul final tipărit și legat: cunoașterea conținutului, publicul țintit; stabilirea formatului; tipul de hârtie; structura și repartizarea informației, conceptul vizual; layout-ul, oglinda paginii; stabilirea caracterului/ caracterelor potrivite; coperta și tipul de legătură; alte finisări.

Sunt detaliate probleme ale oglinzii paginii: proporții, metode de calcul și proporții considerate unanim armonioase, simetrii / asimetrii. Sunt definite și analizate *macrotipografia* (format, mărimea și amplasarea coloanelor și a imaginilor, organizarea ierarhică a titlurilor și legendelor) și *microtipografia* (literă, spații între litere raportate la cuvânt, spațierea în cadrul rândului și între rânduri) – indiferent de calitatea layout-ului, „pentru lizibilitatea textului este absolut necesară o microtipografie intactă. Pentru asta trebuie ținut cont, în primul rând, de fiziologia ochiului uman, apoi de anumite obișnuințe ale lecturii.” (Jost Hochuli) Este argumentată importanța spațiului alb și sunt menționate anumite valori și raporturi orientative ale mărimii literei, lățimii rândului și recomandări pentru aliniere și pentru evidențierile în text.

Capitolul prezintă modurile diferite de lectură (de percepere a textului) și o utilă clasificare sintetizată după lucrarea amplă *Lesetypografie* a autorilor Forssman și Willberg: citirea liniară, tipografia diferențiată, citirea consultativă, citirea informativă, citirea selectivă, citire în trepte, citire stimulativă, tipografie *pusă în scenă*.

Al treilea capitol cercetează componenta creativă, artistică în lucrul la o carte. Este chestionată valoarea artistică tocmai la lucrări uzuale, mai simple. În grafician „converg homo ludens, homo faber și homo sapiens” spun autorii Schiller și Kapr în lucrarea *Gestalt und Funktion der Typografie*. Gestionarea vizuală a unei cărți este adesea comparată cu munca unui arhitect ori a unui regizor. Hans Peter Willberg, mulți ani profesor la facultatea din Mainz și conducător al Stiftung Buchkunst, ale cărui analize sunt determinante în cercetarea de față, sintetizează foarte bine completarea între cerebral, senzorial și emoțional care trebuie să reiasă din aspectul unei cărți: „Nu este vorba despre admirație pentru tipografie, ci despre relația mea personală cu substanța și forma unei cărți. Legătura afectivă este cea despre care vreau să vorbesc.” (*Typolemik, Typophilie*) Alt autor, K.Gerstner, reprezentant al școlii elvețiene apreciază că „Tipograful este liber să realizeze ceva artistic abia atunci când înțelege și gândește lucrarea în toate segmentele ei.”

Capitolul patru, cel mai amplu al întregii cercetări, analizează situația manualelor școlare românești, identifică probleme ale aspectului grafic și ale ilustrațiilor – probleme care contribuie la calitatea scăzută a acestor produse. Analiza pornește de la precizări despre contextul învățământului românesc și al pieței autohtone de carte. Sunt amintite și discuțiile recente din spațiul public despre elaborarea și publicarea manualelor.

Este încercată definirea rolului actual al cărților educative, importanța lor reală în instruirea copiilor inclusiv a modelelor vizuale propuse.

Diferitele probleme (paginile foarte aglomerate; abundență de culori, efecte și caractere și lipsa de armonie între acestea; ilustrații din surse și de calități diferite etc.) sunt semnalate pe baza unor exemple concrete, având în completare și contraexemple conceptuale și vizuale.

Demnă de discutat este și diferența considerabilă de calitate între manualele actuale și cele mai vechi, realizate în anii 60-70 în România – sunt reproduse exemple relevante în acest sens. Există exemple impresionante și mult mai vechi, de la început de secol XX.

Referitor mai ales la ilustrații, la reproducerile prezente în manuale și la modul lor de prezentare, ne punem întrebarea: de ce nu contează nivelul estetic al imaginilor cu care se formează copiii? Mai cu seamă în contextul cotidian actual dominat de imagine, unde componenta vulgară și gusturile îndoielnice primează.

Mai mulți autori identifică un decalaj între instruirea limbajului și instruirea vizuală ca problemă generală a sistemului actual de educație. „Competența în procesarea imaginilor, *visual iteracy*, trebuie antrenată pentru o apreciere critică și creativă a imaginilor date. Prin dominația limbajului în sistemul educațional creștem analfabeți vizuali.” (Ballstaedt)

Reiese din analiza acestor manuale cât de importantă este implicarea profesioniștilor în realizarea lor, lucru similar oricărui alt domeniu.

Faptul că acest lucru nu se întâmplă, are importante efecte negative pe termen lung – în afara sincopelor imediate din interacțiunea greoaie a elevului cu instrumentele sale de lucru.

Ultimul capitol prezintă câteva concluzii dar și cercetarea practică prin lucrări personale.

Sinteza aspectelor tehnice, funcționale și artistice cuprinsă în această lucrare e menită să lase în același timp locul necesar pentru înțelegerea libertăților și sensibilităților unui designer de carte, a acelor laturi ale meseriei care nu mai pot fi formulate sau explicate.

Unele componente au fost descrise mai pe larg, altele mai succint – multe pot fi mai departe aprofundate.

Se dorește ca punctarea a tot ceea ce definește o carte tipărită să facă din prezenta lucrare un instrument util de lucru mai cu seamă pentru studenți ai facultăților de artă și design care doresc să se specializeze în design editorial.

Din observarea atentă a multor lucrări dar și din parcurgerea listelor de premianți la diferite ediții ale celor mai importante concursuri europene de design de carte, reiese importanța facultăților de profil (precum Hochschule für Grafik und Buchkunst Leipzig ori Muthesius-Hochschule Kiel, Germania dar și alte școli elvețiene sau olandeze) ca laboratoare principale de cercetare și inovare în domeniul cărții – similar diferitelor ramuri științifice care se dezvoltă în jurul unor centre universitare.